

Fethi Güngör (*İsmâil ed-Darîr ve Esmâ'ü men nezele fihimü'l-Kur'an*, MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1990), Süyûtî ve Kâtib Çelebi'nin verdiği bilgilerin yanında Hîrî'nin *el-Kifâye*'siyle de karşılaştırmak suretiyle bu eserin Hîrî'ye ait olduğu sonucuna varmıştır (s. 14-16). Eserin mukaddimesinde müellif bu kitabın on beşinci eseri olduğunu belirtmiş, hâmişinde de on beş eserinin isimleri kaydedilmiştir ki bunlardan bazıları şunlardır: *'Unvânü't-tefsîr*, *Tezkiretü'l-vâ'izîn*, *Tenbîhü'l-vâ'izîn*, *Kitâbü't-Tenzil*, *Târîhu'l-müverrih*, *Tilke 'adedü'l-ây*, *'İlelü kırâ'ati Ebî 'Amr*, *Kırâ'atü 'Âsım*.

BİBLİYOGRAFYA :

Hatib, *Târîhu Bağdâd*, VI, 313-314; İbn Mâkûlâ, *el-İkmâl*, III, 43; Sem'ânî, *el-Ensâb*, IV, 289; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam* (Atâ), XV, 274; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân*, II, 328-331; V, 331-333; a.mlf., *Mu'cemü'l-üdebâ*, VI, 128-129; İbrâhîm b. Muhammed es-Sarîfînî, *Târîhu Nisâbûr: el-Müntehab mine's-Siyâk* (nşr. M. Kâzım el-Mahmûdî), Kum 1362 hş., s. 173-174; İbnü's-Salâh, *Tabakâtü'l-fukahâ'i's-Şâfi'iyye* (nşr. Muhyiddin Ali Necîb), Beyrut 1413/1992, I, 422-423; Safedî, *Nektü'l-himyân* (nşr. Ahmed Zeki Bek), Kahire 1329/1911, s. 119; a.mlf., *el-Vâfi*, IX, 84; İbn Nukta, *et-Tahtîd li-ma'rifeti ruvâti's-sünen ve'l-mesânid* (nşr. Kemâl Yûsuf el-Hût), Beyrut 1408/1988, s. 202-203; Zehebi, *A'lâmü'n-nübelâ*, XVII, 539-540; a.mlf., *el-Müştebih*, I, 185; a.mlf., *Tezkiretü'l-huffâz*, III, 1097; Sübkî, *Tabakât* (Tanâhî), IV, 365-366; İsnevî, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, II, 150; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XII, 47; Süyûtî, *el-İtkân* (Ebü'l-Fazl), I, 20; a.mlf., *Tabakâtü'l-müfessirîn*, Tahran 1960, s. 7; Dâvûdî, *Tabakâtü'l-müfessirîn*, I, 104-105; Kâtib Çelebi, *Süllemü'l-vuşûl ilâ tabakâti'l-fühûl*, Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 1887, I, vr. 49b; a.mlf., *Keşfü'z-zunûn*, I, 89, 442; II, 1498; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 729; Karatay, *Arapça Yazmalar*, I, 148; *Hediyetü'l-ârifîn*, I, 209-210; M. Âsaf Fikret, *Fihrist-i Elifbâ'î Kütüb-i Haftî Kütübhâne-i Merkez-i Âsitâne-i Kudsi Razavî*, Meşhed 1367 hş., s. 466; Nüveyhiz, *Mu'cemü'l-müfessirîn*, I, 87; *el-Fihristü's-şâmil: mahtûâtü't-tefsîr*, Amman 1987, I, 167-168; a.e.: *mahtûâtü't-tefsîr ve 'ulûmuhû: fehâris*, Amman 1409/1989, s. 94; Fethi Güngör, *İsmâil ed-Darîr ve Esmâ'ü men nezele fihimü'l-Kur'an* (yüksek lisans, 1990, MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü), s. 1-20; Muhammed Abdus Sattar, "Al-Hîrî's Kifâyat Al-Tafsîr", *İS*, XVI/2 (1977), s. 117-130.

İBRAHİM GÖRENER

HİS

(bk. DUYU).

HİSÂB

(bk. HESAP).

HİSÂFÎ

(الحصافى)

Haseneyn b. Hüseyin
b. Haseneyn el-Hisâfî
(1848-1910)

Şâzelîyye'nin
Mısır'daki bir kolu olan
Hisâfiyye'nin kurucusu.

Mısır'ın Kalyûbiye vilâyetine bağlı Hisâfe köyünde doğdu. İlk tahsilini köyünde tamamlayıp Kur'an'ı ezberledikten sonra Kahire'ye gitti ve Ezher'de öğrenim gördü. 1872 yılında hac için gittiği Mekte'de Şâzelîyye şeyhi Muhammed b. Muhammed el-Fâsî'ye intisap etti. Seyrû sülûkünü tamamlayıp icâzet aldı. Mısır'a döndüğünde Şarkîye vilâyetine bağlı Zekâzîk şehri ve çevresinde irşad faaliyetlerine başladı. Ayrıca Ticânîyye ve Halvetiyye gibi diğer tarikatlardan da icâzet alan Hisâfî kısa zamanda bölgede çok sayıda mürid edindi. Ancak bu faaliyetleri mahallî idareciler tarafından engellenmeye çalışıldı. 1884 yılı başlarında nakîbü'l-eşraf Abdülbâkî el-Bekrî, Hisâfî'ye mensup dervişlerin mevlid törenlerine katılmalarını ve camilerde zikir yapmalarını yasakladı. Bölge valisi de bu yönde bir karar aldı. Hisâfî ve halifelerinin müridlerin yoğun olarak yaşadığı köylere girmelerinin yasaklanması istendi. Şarkîye valisinin kısa bir müddet sonra Hisâfî ve mensuplarına uygulanan yasakları kaldırmasına rağmen Abdülbâkî el-Bekrî ve taraftarları Hisâfî'ye karşı çıkmaya devam ettiler. Bunun üzerine Hisâfî durumu Mısır Hidi-vi Tevfik Paşa'ya bildirdi. Hidiyin meseleyi havale ettiği Mısır müftüsü ve Ezher şeyhi Muhammed Mehdi el-Abbâsî tarafların anlaşmasını sağladı; Hisâfî ve mensupları üzerinde herhangi bir otoritenin baskı kurmasını önleyen bir bildiri yayımlandı. Bundan sonra Hisâfî irşad faaliyetlerini bir tarikat kurucusu hüviyetiyle sürdürdü. 1910 yılında ölümü üzerine tarikat oğlu ve halifesi Muhammed Abdülvehhâb (ö. 1949) tarafından devam ettirildi. Demenhûr'da defnedilen Hisâfî'nin türbesi bugün bir ziyaret yeridir.

es-Sebilü'l-vâdîh (Kahire 1951), *el-Beşâ'ir ve'l-ebşâr ve Şerhu'l-aHzâbi's-Şâzelî* adlı üç eseri bulunan Hisâfî kelâm ilmiyle de meşgul olmuştur (Zekî M. Mücâhid, II, 558). Müridlerinden Ali el-Ca'ferâvî, onun hayatı, menkıbeleri ve tasavvufî görüşleri hakkında *el-Menhelü's-şâfi fi menâkıbi's-Seyyid Haseneyn el-Hişâfî* adlı bir eser yazmıştır (Kahire

1330). Hisâfî'nin Mahmûdiye şehrindeki halifesi Ahmed Sükkerî'nin İslâm ahlâkını yaymak ve şehirdeki hristiyan misyonerlerin faaliyetlerine engel olmak amacıyla kurduğu el-Cem'iyyetü'l-Hisâfiyyetü'l-hayriyye daha sonra İhvân-ı Müslimîn teşkilâtının nüvesini teşkil etmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Hasan el-Bennâ, *Müzekkirâtü'd-da'ive ve'd-dâ'iyye*, Kahire 1939, s. 10-16; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifîn*, III, 304; J. S. Trimmingham, *The Sufi Orders in Islam*, Oxford 1971, s. 251; F. De Jong, *Turuq and Turuq-Linked Institutions in 19th Century Egypt*, Leiden 1978, s. 101-103, 107-108; a.mlf., "al-Hişâfi", *El² Suppl.* (İng.), s. 371; M. Ahmed Dernîka, *et-Tarîkatü's-Şâzelîyye ve a'lâmühâ*, Beyrut 1410/1990, s. 98-99; Zekî M. Mücâhid, *el-A'lâmü's-şarkîyye*, Beyrut 1994, II, 557-558; Muhyiddin et-Tu'mî, *Tabakâtü's-Şâzelîyyeti'l-kübrâ*, Beyrut 1416/1996, s. 144; Ernst Bannerth, "Aspects Humains de la Shadhiliyya en Egypte", *MIDEO*, XI (1972), s. 240.

RIZA KURTULUŞ

HİSÂLÎ ABDURRAHMAN ÇELEBİ

(ö. 1087/1676)

Fıkıh ve dil âlimi.

Kara Dâvudzâde Süleyman Çelebi'nin oğlu olup Hisâfî mahlası ile tanınmıştır. Saruhânî nisbesinden hareketle Saruhan vilâyetinden olduğu söylenebilir. Kazas-ker Kadri Efendi ile sıhrî akrabalığı vardı. Bir müddet Şeyhülislam Zekeriyâzâde Yahyâ Efendi'ye mülâzemet yaptıktan sonra Hoca Tursun (Receb 1054 / Eylül 1644) ve Silivri Pîri Mehmed Paşa (Şâban 1061 / Ağustos 1651) medreselerinde müderris olarak görevlendirildi. Ramazan 1063'te (Ağustos 1653) bir üst dereceye (dâhil) terfi ettikten sonra Şeyhülislam Ahîzâde Hüseyin Efendi Medresesi (Fatihteki Çukur Medrese, Receb 1067 / Nisan 1657) ve Edirnekapı Mihrimah Sultan Medresesi (Receb 1068 / Nisan 1658) müderrisliklerine tayin edildi. Bu eğitim tecrübesinin ardından Kayseri (Muharrem 1069 / Ekim 1658-Safer 1070 / Kasım 1659) ve Sakız'da (Ramazan 1075/Nisan 1665-Şewal 1077 / Nisan 1667) kadı olarak görev yaptı. Bu arada kendisine arpalık olarak verilen Sapanca kazası Hayrabolu'yla değiştirildi (Şâban 1085 / Kasım 1674). Eyüp kadılığına tayin edilince (Zilkade 1086 / Ocak 1676) ikinci arpalığı da geri alındı. Cemâziyelevvel 1087'de (Temmuz 1676) Bursa'da vefat eden Hisâfî, dedelerinin burada yaptırdığı caminin hazinesine defnedildi.

Eserleri. 1. *Beyyine leha'r-rüçhân 'inde te'âruzî'l-burhân* (Tercihü'l-beyyînât, Te'âruzü'l-beyyînât). Yargı hukukuna dair Arapça bir risâle olup bir davanın ispatı için mahkemeye sunulan karşıt deliller arasında tercihe şayan olanları açıklar. Kadılar için önemli bir kaynak olan eser, muteber Hanefî kitaplarından derlenerek fıkıh konularına göre tasnif edilmiştir. Süleymaniye Kütüphanesi'nde kayıtlı (Şehid Ali Paşa, nr. 1048/2, vr. 170-173) 1078 (1668) istinsah tarihli nüsha muhtemelen müellif hattıyla yazılmıştır. Eser, Gânim el-Bağdâdî'nin *Melce'ü'l-kuğât 'inde te'âruzî'l-beyyînât*, Mahmûd Hamza ed-Dimaşkî'nin *eṭ-Ṭarîkatü'l-vâziha ilâ beyyineti'r-râciha* ve müellifi bilinmeyen *Risâle fi men yecib hüžüruh mâ 'ada'l-ḥaşmeyn* adlı kitaplarla birlikte basılmıştır (nşr. Sâlih er-Râvî - Muhammed Saîd er-Râvî, Bağdat 1344/1925). 2. *el-'Aṭâ' fi şerhi'l-Mültekâ*. İbrâhim el-Halebî'nin Hanefî fıkıhına dair *Mültekâ'l-ebhur* adlı eserinin şerhi olup pek çok nüshası vardır (meselâ bk. Süleymaniye Ktp., Reşid Paşa, nr. 221; Hacı Beşir Ağa, nr. 266; Şehid Ali Paşa, nr. 846). 3. *Mecmû'a fıkhiyye* (*Fetâvâ Hişâlî*). Hanefî fıkıhının muteber kaynaklarından derlenmiş meseleleri ihtiva eden bir fetva koleksiyonudur. Eserin Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunan nüshasının (Hacı Mahmud Efendi, nr. 957/1) sonuna eklenen çizelgede müellifin faydalandığı doksan dört eserin adı kaydedilmektedir. 4. *el-Evzânü'l-Arabiyye*. Kelimelerin son harflerine göre alfabetik olarak düzenlenmiş Arapça-Türkçe bir sözlüktür. Müellif, eserini Arapça vezinleri esas alarak düzenlediği için ona bu ismi verdiğini belirtmektedir. Eserin Süleymaniye Kütüphanesi'nde kayıtlı nüshası (Fâtiḥ, nr. 5164) 1085 (1674) yılında istinsah edilmiştir. 5. *Lugat-i Deşişe Muhtasarı*. Amasyalı Mehmed Efendi'nin *Lugat-i Deşişe* olarak da bilinen *Tuhfetü's-seniyye ilâ hazreti'l-Hasaniyye* adlı Farsça-Türkçe söz-

Hisâli
Abdurrahman
Çelebi'nin
el-'Aṭâ'
fi şerhi'l-
Mültekâ adlı
eserinin
ilk iki sayfası
(Süleymaniye Ktp.,
Hacı Beşir Ağa,
nr. 266)

lüğünün muhtasarıdır (Süleymaniye Ktp., Yenicami, nr. 1165). Müellif, asıl metinde yer alan örnek (şâhid) beyitleri muhtasarına almadığını ve dört aylık bir çalışmadan sonra eserini 1080 (1669) yılında tamamladığını kaydetmektedir. Kaynaklarda *Divân-ı Hisâlî* adıyla geçen Türkçe bir divan bazı müelliflerce Abdurrahman Hisâlî'ye nisbet edilmekteyse de eserin Peşteli Hisâlî'ye (ö. 1072/1662) ait olması muhtemeldir.

BİBLİYOGRAFYA :

Hisâlî, *Beyyine leha'r-rüçhân 'inde te'âruzî'l-burhân*, Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 1048/2, vr. 170-173; *Sicill-i Osmânî*, III, 315; *Osmanlı Müellifleri*, I, 295-296; Şeyhî, *Vekâyiü'l-fuzalâ*, I, 426; Brockelmann, *GAL Suppl.*, II, 948, 973; *İzâḥu'l-meknân*, I, 281, 500; II, 101; *Hediyyetü'l-'ârifin*, I, 550; A. S. Fulton - M. Lings, *Second Supplementary Catalogue of Arabic Printed Books in the British Museum*, London 1959, s. 68, 448; Abdülcebbar Abdurrahman, *Fihristü'l-maḥbû'ati'l-'Irâkiyye*: 1856-1972, Basra 1978, I, 191; Sâlihîyye, *el-Mu'cemü's-şâmil*, II, 278; "Hisâlî Abdurrahman Çelebi", *TDEA*, IV, 242.

CENGİZ KALEK

HİSAR
(bk. KALE).

HİSAR
(حصار)

Türk müsikisinde
bir perde
ve makamı adı.

Hisar Perdesi. Türk müsikisi sistemi içinde tiz sekizlinin yedinci perdesi olan sesin adıdır. Nevâ perdesine bir küçük mücenneb diyezi veya hüseyinî perdesine bir bakıye bemoölü getirilmesiyle oluşturulmuştur. Ayrıca acem perdesine bir büyük mücenneb bemoölü konularak elde edilen ses de yine hisar perdesidir.

Orta sekizlide kaba hisar, en tiz sekizlide ise tiz hisar adını alır. Bu perde gerek klasik, gerekse Abdülbâki Nâsir Dede'nin ebced nota sistemlerinde "ك", Kantemiroğlu notasında "ح" harfleriyle gösterilmiş, Hamparsum notasında ise hem nîm-hisar hem de hisar perdesini ifade etmek üzere (ج) şekli kullanılmıştır.

Hisar Makamı. Dizisi, hüseyinî perdesi üzerindeki inici zirgüleli hicaz dizisinin bir kısmı ile yerinde hüseyinî veya acemli hüseyinî dizilerinin birbirine eklenmesinden meydana gelmiştir. Ancak acemli hüseyinî dizisi daha çok kullanılmıştır.

Hüseyinîde zirgüleli hicaz makamı dizisi

Tiz büselikte hicaz dörtlüsü	Hüseyinîde hicaz beşlisi
---------------------------------	-----------------------------

Yerinde hüseyinî makamı dizisi

Hüseyinîde uşşak dörtlüsü	Yerinde hüseyinî beşlisi
------------------------------	-----------------------------

Hisar
makamı
dizileri